

**МОВНА ТА МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНЦІЇ
ЯК СКЛАДНИКИ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ
В МЕЖАХ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ**

У статті розглянуто особливості мовної та мовленнєвої компетенцій, які входять до складу комунікативної компетенції майбутніх філологів у ході лінгвоосвітнього процесу в межах моделі формування професійної компетентності майбутніх філологів засобами інтернет-технологій. Визначено концептуальні положення, котрі враховуються при проектуванні комунікативної підготовки майбутніх філологів. Виокремлено знання, навички та вміння, котрі характеризують комунікативну компетенцію майбутніх філологів у процесі формування їх професійної компетентності засобами інтернет-технологій.

Ключові слова: мовна компетенція, мовленнєва компетенція, комунікативна компетенція, професійна компетентність, інтернет-технології, майбутні філологи, знання, навички, вміння.

Моделювання є методом, згідно з яким складні об'єкти вивчаються за допомогою їх спрощення. Створення інших спрощених моделей дає змогу повніше перевірити істинність результатів теоретичних досліджень у всіх галузях знань. Метод моделювання знайшов застосування й у педагогічних дослідженнях, у проектуванні різних освітніх середовищ, що визначило нові можливості та перспективи для виявлення об'єктивних закономірностей і зв'язків між педагогічними явищами й чинниками в процесі підготовки фахівців різного рівня [10, с. 110].¹

Визначені концептуальні засади компетентнісного підходу дають можливість перейти до наступного завдання дослідження – розроблення моделі формування професійної компетентності майбутніх філологів засобами інтернет-технологій.

Оскільки професійна компетентність є інтегративною системою низки компетенцій і репрезентує сукупність основних ознак їх конкретних реалізацій у різних видах професійної діяльності, у нашому дослідженні модель формування професійної компетентності майбутніх філологів засобами інтернет-технологій трактується як комплекс комунікативної та інформативної компетенцій. У цій статті ми зупинимось докладніше на описі особливостей інформаційної компетенції в аспекті формування професійної компетентності майбутніх філологів засобами інтернет-технологій.

Проведений аналіз наукової літератури свідчить про те, що наразі існує ціла низка досліджень, у яких розкрито потенційні можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) як засобу формування професійної компетентності фахівця. Безперечно цінність для визначення сутності та змісту ІКТ-компетентності становлять праці В. Адольфа [1], О. Зайцевої [6], І. Ісаєва [7] й ін. Аналіз теоретичних досліджень і практичного досвіду сучасної педагогічної діяльності показує, що, незважаючи на пильну увагу до підвищення якості про-

фесійної підготовки студентів, проблема використання ІКТ як засобу формування професійної компетентності фахівців залишається недостатньо вивченою.

Сутність процесу інформатизації, який набув значного поширення в галузі освіти і значною мірою впливає на динаміку розвитку сучасного суспільства, розкрито в працях Д. Белла [2], А. Вербицького [3], Т. Вороніної [4], К. Коліна [8], А. Тоффлера [15] й ін.

Мета статті – розглянути особливості комунікативної компетенції в межах моделі формування професійної компетентності майбутніх філологів засобами інтернет-технологій.

Поняття “комунікативна компетенція” пов’язане з ім’ям американського лінгвіста А.Н. Хомського, котрий розумів під ним знання про мову та правила використання її засобів у мовленнєвій діяльності [14]. Проте в працях інших науковців здійснювалася модифікація цього лінгвістичного терміна. Так, зокрема, Д. Хаймс розумів під ним систему знань про правила мовної комунікації, її процедуру, етикет, ритуал, який відображає взаємодію інтелектуального, соціального й вербального компонентів у поведінці комуніканта [15].

Комунікативна компетенція, за визначенням О.О. Селіванової, – це “здатність мобілізувати різноманітні знання мови (мовну компетенцію), паравербальних засобів, ситуації, правил і норм спілкування, соціуму, культури для ефективного виконання певних комунікативних завдань у відповідних контекстах чи ситуаціях” [13, с. 263]. Крім того, комунікативна компетенція “передбачає володіння не лише знаннями, а й уміннями й навичками побудови інтенційно-стратегічної програми комунікації, дотримання її і контролю за нею у процесі спілкування; орієнтації на співрозмовника, передбачення його реакції; вибору мовних і паравербальних засобів комунікації і їх декодування” [13, с. 263].

У свою чергу, до складу комунікативної компетенції входять такі компетенції: а) мовна; б) мовленнєва; в) дискурсивна; г) стратегічна; д) соціальна; е) соціокультурна.

Так, **мовна компетенція** складається з граматичної, лексичної та фонетичної компетенцій. Зупинимось докладніше на висвітленні сутності кожної із зазначених компетенцій.

Основними складниками *граматичної компетенції* є мовні знання та граматичні навички. Мовні знання є відомостями про систему мови, її одиниці й категорії, закономірності розвитку та сучасного стану, функції тощо. Мовні знання поділяють, передусім, на декларативні (знання “ЩО”, тобто такі, котрі представлені як сума тверджень (описові правила)), та процедурні (знання “ЯК”, представлені як послідовність процедур, операцій або команд (правила-інструкції або алгоритми)).

Особливої уваги вимагає виведене знання (*inferential knowledge*), оскільки воно відіграє важливу роль під час формування іншомовної граматичної компетенції. Виведене знання не одержується в готовому вигляді, воно виводиться з того матеріалу, який студенти отримують як вихідний (це може бути як граматичний матеріал, уміщений у базовому тексті, так і різні типи навчальної інформації, наприклад, мовленнєвий зразок, схема, модель, узагальнювальна таблиця, правило тощо).

Другим компонентом граматичної компетенції є граматична навичка – автоматизований компонент мовленнєвої діяльності, психофізіологічне підґрунтя котрого становлять так звані “мовленнєві граматичні стереотипи”, які формуються й функціонують як наслідок постійного вживання мовлення, тобто у процесі набуття людиною індивідуально-мовленнєвого досвіду.

В основі будь-якої навички, є тому числі й граматичної, лежить динамічний стереотип, який є системою умовних рефлексів, утворених у відповідь на стало повторювану систему умовних подразників. У процесі формування граматичної компетенції це регулярне тренування однієї і тієї самої граматичної структури, що передбачає задіяння одних і тих самих подразників [9, с. 72–73].

Залежно від виду мовленнєвої діяльності, граматичні навички поділяються на репродуктивні, або навички говоріння й письма (активний граматичний мінімум), та рецептивні, або навички читання й аудіювання (активний і пасивний граматичний мінімум).

Процес формування репродуктивної граматичної навички починається зі сприйняття нової граматичної структури, продовжується її тренуванням у репродукованні й завершується продукуванням, тобто вживанням в усіх усних чи писемних висловлюваннях монологічного чи діалогічного характеру. У своєму становленні навичка проходить три етапи. На орієнтувально-підготовчому етапі відбувається ознайомлення студентів із новим граматичним явищем і первинне виконання мовленнєвої граматичної дії за зразком (якщо воно за своєю психологічною структурою є елементарним) чи первинне виконання окремих мовленнєвих операцій, які входять до складу граматичної дії на основі усвідомлення способів їх виконання. На стереотипно-ситуативному етапі здійснюється автоматизація елементів дії з метою формування граматичних стереотипів, тобто відбувається цілеспрямоване тренування граматичних структур в однотипних мовленнєвих ситуаціях. На варіативно-ситуативному етапі завершується процес створення гнучкості навички для її функціонування в різноманітних умовах [9, с. 74–75].

Відповідно, лексична компетенція розглядається як знання лексичного складу, здатність розпізнавати й розуміти лексичні одиниці в потоці мовлення, навички утворення лексичних одиниць зі словотворчих елементів, вміння адекватно використовувати лексичні одиниці в мовленнєвій діяльності відповідно до умов ситуації та норм й узусу виучуваної мови, здатність визначати контекстуальне значення слова, порівнювати його у двох умовах, виявляти в ньому специфічно національне, характерне для культури народу, котрий спілкується цією мовою тощо.

Основними складниками лексичної компетенції є знання, навички та вміння. Лексичні знання як сукупність відомостей про іншомовну лексику, знання програм дії з лексичною одиницею, тобто певних стратегій володіння іншомовною лексичною одиницею, забезпечують успішне опанування основами всіх видів мовленнєвої діяльності. У процесі формування іншомовної лексичної компетенції студенти набувають знань правил словотворення лексичних одиниць та їх сполучуваності, самостійних і службових слів як засобів зв'язку в реченнях і текстах, етимології окремих слів, понять, значення котрих виражається по-різному в різноманітних умовах, безеквівалентної лексики, неологізмів, лексики на позначення предметів й об'єктів повсякденного побуту країни, мова якої вивчається (грошові одиниці, міри ваги, довжини, позначення часу тощо), мовленнєвих й етикетних формул (особливостей звернення дорослих до дітей, студентів до викладачів, партнерів зі спілкування різних вікових і соціальних груп) [9, с. 105–106].

За Ю. Пассовим, лексична навичка – це синтезована дія з вибору лексичної одиниці відповідно до задуму та її правильної сполучуваності з іншими лексичними одиницями, котра здійснюється в навичкових параметрах (тобто за умови автоматизованості, стійкості, гнучкості й усвідомленості навички) та за-

безпечує ситуативне використання певної лексичної одиниці в мовленні [11, с. 150]. Сформовані лексичні навички передбачають інтуїтивно правильне утворення, вживання й розуміння іншомовної лексики на базі наявних у людини мовленнєвих лексичних зв'язків між слухо-мовленнєво-моторною формою слова та його значенням і зв'язків між словами іноземної мови.

Відповідно до рецептивного чи (ре) продуктивного характеру певної мовленнєвої діяльності, у студентів слід сформувати репродуктивні лексичні навички, тобто навички інтуїтивно правильного слововживання та словотворення в усному й писемному мовленні відповідно до ситуацій і цілей комунікації (правильно добирати слова / словосполучення відповідно до комунікативного наміру, володіти лексично-смісловими та лексично-тематичними асоціаціями, поєднувати нові слова з раніше засвоєними, обирати потрібне слово з синонімічних й антонімічних опозицій, виконувати еквівалентні заміни тощо), а також рецептивні лексичні навички, тобто навички розпізнавання й розуміння лексичних явищ при сприйнятті на слух іншомовного мовлення чи під час читання [9, с. 108–109].

Для високого рівня сформованості лексичної компетенції характерними є вміння усвідомлено імітувати звуковий образ іншомовного слова, швидко знаходити слова в лексиконі, реконструювати образ слова в природну мовну форму, прогнозувати подальше слово з урахуванням правил лексичної та граматичної валентності, асоціювати словесні пари й цілі тематичні ряди під час породження висловлювання, володіти різними аспектами лексичної стратегії, використовувати персональний стиль при засвоєнні лексичного матеріалу, виокремлювати предмет спілкування та смислові віхи й організувати навколо них лексичні одиниці, висловлювати одну й ту саму думку різними лексичними засобами (тобто розвивати лексичну гнучкість), здогадуватися про значення невідомих слів за словоутворювальними елементами, прагнути виразності мовлення шляхом добору спеціальних лексичних одиниць, різними способами розв'язувати проблему нестачі лексичних одиниць, здійснювати лексичну самокорекцію [9, с. 109–110].

Щодо *фонетичних навичок*, то вони є здатністю правильно сприймати звуковий зразок, асоціювати його з певним значенням й адекватно відтворювати. Фонетичні навички, або навички вимови, поділяються на слухо-вимовні й ритміко-інтонаційні.

Слухо-вимовні навички передбачають фонемно-правильну вимову всіх звуків у потоці мовлення та розуміння їх при аудіюванні. У свою чергу, слухо-вимовні навички поділяються на аудитивні та власне вимовні. Аудитивні, або слухові навички, передбачають розпізнавання й розрізнення фонем, слів, смислових синтагм, речень тощо. Власне вимовні навички – це здатність правильно артикулювати звуки та з'єднувати їх у слова, словосполучення й речення. Останнє, безумовно, потребує правильного наголосу, паузації та інтонації.

Ритміко-інтонаційні навички передбачають інтонаційно й ритмічно правильне оформлення власного мовлення та розуміння мовлення інших людей. Цей вид навичок передбачає знання наголосу й інтоном (як логічних, так і експресивних) [9, с. 134–135].

Ще одним компонентом комунікативної компетенції є *мовленнєва компетенція*. Вона передбачає вільне практичне володіння усним і писемним мовленням тією чи тією мовою, вміння говорити правильно, побіжно й динамічно як у діалозі, так і в монологі, добре розуміти мовлення, котре звучить або читається-

ся, включаючи вміння продукувати й розуміти мовлення в будь-якому функціональному стилі [12, с. 261].

В індивідуальному досвіді людини читання розвивається на ґрунті усного мовлення. Серед навичок навчання читання розрізняють лексичні (формуються на основі певної кількості лексичних одиниць для конкретних сфер спілкування), граматичні (розвиваються на базі певних граматичних явищ), перцептивні (створюються на основі відповідних психо-фізіологічних механізмів), когнітивні (ментальні здібності, за допомогою котрих опрацьовується вхідна інформація).

Сформованість навичок читання сприяє розвитку відповідних умінь. До умінь читання належать розширення оперативного поля зору, завдяки чому студенти охоплюють цілісні графічні комплекси, передбачення значення слів за декількома літерами, виокремлення в тексті певних елементів та їх співвідношення, інтеграція змісту зі значенням мовних знаків, синтагматичне членування речень, що сприяє сприйняттю цілісних одиниць смислу, передбачення змісту на базі окремих опорних текстуальних елементів лексико-граматичного характеру, синтезування й узагальнення фактів, установлення їх ієрархії та поєднання змістових частин, виведення/інференція судження на основі фактів тексту, визначення основної ідеї чи задуму тексту, оцінювання фактів змісту тексту/інтерпретування – розуміння підтексту, імпліцитного значення тексту тощо [9, с. 157–158].

У свою чергу, аудіювання вимагає сформованості таких аудитивних навичок, інтеграція котрих забезпечує володіння цим видом мовленнєвої діяльності. Зокрема, йдеться про слухо-вимовні навички, тобто доведену до автоматизму здатність безпомилкового, швидкого, стабільного одночасного сприйняття й упізнання фонетичного коду, а також про рецептивні лексико-граматичні навички.

Високий рівень розвитку аудитивних навичок забезпечить розвиток умінь аудіювання, серед яких виокремлюють такі: сприймати, сегментувати (розділяти) потік мовлення й диференціювати (розрізнити) сприймані звуки та комплекси; інтегрувати (об'єднувати) їх у смислові блоки; утримувати їх у пам'яті під час слухання; виокремлювати в аудіотексті тему й головну думку повідомлення; визначати найінформативніші частини повідомлення; відокремлювати головне від другорядного; членувати аудіотекст на смислові віхи й визначати основну думку в кожній із них; здійснювати ймовірнісне прогнозування (мовне та смислове); усувати прогалини в розумінні за рахунок прогнозування на рівні тексту; простежувати логічну послідовність подій і дотримуватися її при передаванні змісту тексту; встановлювати логічні зв'язки й виокремлювати в тексті основні ланки: експозицію, зав'язку, кульмінацію, розв'язку тощо; зосереджувати головну увагу на діях і характеристиках персонажів; співвідносити текст із ситуацією спілкування; виходячи із ситуації та спираючись на свій життєвий досвід і на знання предмета повідомлення, розуміти сприймане; користуватись опорами: малюнками, планами, схемами, ключовими словами тощо [9, с. 190–191].

О. Гойхман і Т. Надеїна виокремлюють вміння, котрі сприяють підвищенню рівня сформованості аудитивної компетенції. До них, зокрема, належать вміння концентруватися, аналізувати зміст, слухати критично, конспектувати [5, с. 88].

Щодо умінь говоріння, то їх основою є мовленнєві навички (фонологічні, граматичні, лексичні). Вони уможливають адекватне оформлення висловлювання відповідно до наявних норм, узусу й соціокультурних особливостей певної мовнокультурної спільноти. Навички як автоматизовані компоненти діяльності дають змо-

гу без участі свідомості будувати лінгвістично коректні й нормативні висловлювання. Основна увага мовця при цьому зосереджується на змісті, а не на мовній формі мовленнєвого продукту. Проте сукупність згаданих навичок ще не є власне вмінням, бо останнє не можна звести до суми елементів, які його становлять [9, с. 217].

Для говоріння визначальними є вміння правильно складати одну завершену фразу, комбінувати різноструктурні фрази, трансформувати, розширювати, доповнювати вже засвоєні мовленнєві зразки відповідно до цілей і умов спілкування, вільно викладати свої думки, обговорювати факти та події, розкривати причинно-наслідкові зв'язки подій і явищ [9, с. 239].

У свою чергу, до вмінь, які характеризують письмо, належать уміння робити виписки з тексту, складати й писемно фіксувати план прочитаного чи прослуханого тексту, писати тексти різних жанрів тощо. Кінцевою метою навчання письма є формування у студентів такого рівня іншомовної писемної компетенції, завдяки якому вони зможуть писати ІМ такі самі тексти, котрі освічена людина може писати рідною мовою. Зазначена мета передбачає реалізацію такого завдання, як оволодіння студентами набором умінь іншомовного писемного мовлення, котрі дають можливість створювати тексти того чи іншого типу. До них належать уміння передавати зміст писемного тексту відповідно до заданої теми, грамотно організовувати текст із точки зору його композиційної структури, правильно добирати мовні засоби й обирати стиль твору залежно від мети написання [9, с. 257].

Висновки. Як підсумок зазначимо, що одиницею змісту діяльності студентів є навчальна ситуація. Підставою вибору конкретних навчальних ситуацій у процесі формування професійної компетентності майбутніх філологів виступає функціонал професійної діяльності випускника того чи іншого рівня підготовки (бакалавр, магістр), напрями підготовки.

Серед перспектив подальших пошуків у напрямі дослідження вбачаємо необхідність розглянути особливості інформаційної компетенції в межах моделі формування професійної компетентності майбутніх філологів засобами інтернет-технологій.

Список використаної літератури

1. Адольф В.А. Профессиональная компетентность современного учителя / В.А. Адольф. – Красноярск : КрГУ, 1998. – 310 с.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – М. : Академия, 2004. – 788 с.
3. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: Контекстный подход / А.А. Вербицкий. – М. : Высшая школа, 1991. – 207 с.
4. Воронина Т.П. Информационное общество: сущность, черты, проблемы / Т.П. Воронина. – М. : Логос, 1998. – 112 с.
5. Гойхман О.Я. Речевая коммуникация / О.Я. Гойхман, Т.М. Надеина. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 272 с.
6. Зайцева О.Б. Информационная компетентность учителя образовательной области “Технология” / О.Б. Зайцева // Педагогика. – 2004. – № 7. – С. 17–22.
7. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя / И.Ф. Исаев. – М. : Академия, 2004. – 207 с.
8. Колин К.К. Информационное общество / К.К. Колин. – Челябинск : ЧГАКИ, 2010. – 27 с.
9. Кузьмінський А.І. Методика навчання англійської мови в аспекті комунікативно-когнітивного підходу / А.І. Кузьмінський, О.І. Вовк. – Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. – 316 с.

10. Нехожина Е.П. Моделирование технологии формирования профессиональной компетентности будущих инженеров в сфере информационных технологий / Е.П. Нехожина // Молодой ученый. – 2011. – № 7. – Т. 2. – С. 110–112.

11. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Е.И. Пассов. – М. : Русский язык, 1989. – 276 с.

12. Романова Н.Н. Словарь. Культура речевого общения: этика, прагматика, психология / Н.Н. Романова, А.В. Филиппов. – М. : Флинта: Наука, 2009. – 304 с.

13. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава ; К. : Довкілля, 2010. – 844 с.

14. Хомский Н. Язык и мышление / Н. Хомский. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1972. – 122 с.

15. Hymes D. On Communicative Competence / D. Hymes // Sociolinguistics [J.B. Pride and J. Holmes (eds.)]. – Harmondsworth : Penguin, 1972. – P. 269–293.

16. Toffler A. The Third Wave / A. Toffler. – New York : Bantam Books, 1990. – 540 p.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2013.

Данилюк С.С. Языковая и речевая компетенции как составляющие коммуникативной компетенции в рамках модели формирования профессиональной компетентности будущих филологов средствами интернет-технологий

В статье рассмотрены особенности языковой и речевой компетенций, входящих в состав коммуникативной компетенции будущих филологов в ходе лингвообразовательного процесса в рамках модели формирования профессиональной компетентности будущих филологов средствами интернет-технологий. Определены концептуальные положения, учитываемые при проектировании коммуникативной подготовки будущих филологов. Выделены знания, навыки и умения, характеризующие коммуникативную компетенцию будущих филологов в процессе формирования их профессиональной компетентности средствами интернет-технологий.

Ключевые слова: языковая компетенция, речевая компетенция, коммуникативная компетенция, профессиональная компетентность, интернет-технологии, будущие филологи, знания, навыки, умения.

Danylyuk S.S. Speech and language competence as components of communicative competence in the framework of the formation of the professional competence of future philologists means of Internet technology

The specific features of language and speech competences which are included in future philologists' communicative competence during the linguo-educational process in the framework of the formation of future philologists' professional competence by means of Internet technologies are described in the article. Conceptual points taken into account while designing the communicative training of future philologists are defined in the paper. The knowledge, skills and abilities that characterize future linguists' communicative competence in the process of formation of their professional competence by means of Internet technologies are identified in the article.

Key words: language competence, speech competence, communicative competence, professional competence, Internet technologies, future philologists, knowledge, skills, abilities.